

דף צז

באורים בפשט, עיונים וציונים

'המתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו פטור, ור' יהודה מחייב... שמרים של תרומה... מותר' — כתבו התוספות, שאף על פי שבכל התורה דבר איסור שנתערב בהתר, כל שהוא 'נותן טעם' — אוסר את התערובת כולה, כאן אינו בגדר 'נותן טעם' אלא קיוהא בעלמא הוא. והדבר צריך באור, הלא נראה, הן מדברי התוס', הן מצד המציאות המוחשית, שאין היין 'נותן טעם לפגם' במים, והלא בכוונה תחילה הוא מתמד, לתת טעם במים, וודאי שאינם נפגמים בשל כך. ואם כן, לו יהא שאינו אלא טעם קלוש ואינו חשוב, היכן מצינו כדבר הזה, שדבר שהוא מורגש בטעמו ואינו פוגם, לא יאסור התערובת?

ויש לבאר, לפי מה שכתבו התוס' (ע' בסוגיין בתד"ה אחד; פסחים מג ד"ה שיאור), שבעצם כל משקה היוצא מן הפירות, אין דינו כפרי אלא 'זיעה בעלמא', גם יין ושמן, רק משום גזרת הכתוב, היוצא מן הזיתים והענבים ('תירוש ויצהר') נידון כפרי עצמו, כל שיש שם 'יין' (או 'שמן') על המשקה. (וע' ברכת אברהם — פסחים כד:). לפי זה, כיון שכל דיניו נובעים ותלויים בשם 'יין' ובחשיבותו, כאשר הוא מתערב במים בכמות מועטה, שבטלה ממנו כל חשיבות ומעלת 'יין' — בטלו ממילא כל דיניו. (ודוגמא כיו"ב מצינו לענין 'חמץ', ואכ"מ). (ועפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג יט. וע"ש בח"א סב-סד).

ובסגנון אחר קצת: כיון שמצד הפרי עצמו גם בגפן היה ראוי לומר זיעה בעלמא הוא ולפטור מברכה וממעשרות (מדאוריתא), אלא משום סגולת הקיוהא שבמיץ נשתנה למעליותא וראוי מצד עצמו לברכה, וכמו שהקיוהא משום טבעה לכתחילה נאה לה מזיגה יותר מכשהיא בעין (שעל כן לדעת ר' אליעזר כל שלא נמוג מברכין עליו 'בורא פרי העץ' ולא 'הגפן'), כך במזיגה יתירה בטלה סגולתה, ומצד הפרי גופו מסתבר שלא היה נותן טעם לשבח אם לא נתבטל. — 'בדרך טובים'. ובחזו"א (יו"ד ריד, ס"פ 'הכל שוחטין') מוסבר בסגנון אחר: היין, עיקר טעמו הוא כשהוא בעין, וכשהוא מתערב, מאבד את טעמו. אבל שאר איסורין אין הטעם נשחת, אלא שהוא מתערבב).

'תנו רבנן, שמרים של תרומה... ושל מעשר...' — לשיטת התוס', מדובר כאן שנתן ג' ויצא ד', ואף על פי כן, שני מותר במעשר, לפי שאינו טעם יין אלא קיוהא בעלמא. אבל אם 'רמא תלתא ואתא תלתא ופלגא', לפי תנא-קמא במשנה המובאת לעיל, שפוטרי ממעשר, אין להחמיר בשמרי-מעשר אף בראשון. (עפ"י מהרש"א. וע' רש"ש)

(א). ברשב"ם מבואר שמדובר בשיצא כדי מדתו. ותימה לומר שהנך תנאי אולי אליבא דר' יהודה דלעיל המחייב במעשר, ולא כרבנן. ויתכן לחלק בין שמרי טבל שהנידון על תחילת חיובם במעשר, ובין שמרי-מעשר שהנידון על פקיעת קדושתם. וצ"ע. — עפ"י 'בדרך טובים'.

וב'אור שמח' (מעשר ב,ז) פרש שמדובר בשמרים שלא נטבלו עדיין, היינו, שבאים מיין שהיה בחבית שלא נשלו עדיין הוגים והחרצנים, שלא הוקבע למעשר. שהדיון על תחילת חיוב מעשרות, אבל כשהשמרים באו מיין שהוטבל, דין 'טבל' עליהם וכדין שמרי-מעשר.

ב. יש לבאר מחלוקת ר' מאיר וחכמים באופן זה: הנה לדעת ר"מ, הוא ממש כדן טומאה, שיש שני (לענין איסור) במעשר, ושלישי בתרומה ורביעי בקודש. וגם לרבנן כן הוא, אלא שלדידם השמרים עצמם אינם כאב הטומאה אלא כולד ראשון, וק"ל.

ולכאורה הוא שייך בפלוגתא דלעיל, דהרי אחרים היינו ר' מאיר, ולדידה 'שמרים' שיש בהם טעם יין מברך עליהם

בפח"ג, היינו השמרים עצמם כיון הם לכל דבר, ולכן לא מיבעיא הראשון שלהם ברמא תלתא ואתא ד', שהוא כמוזגה ממש, אלא אף השני, (היינו ברמא שוב ג' ואתא ד') שהוא דומה קצת לרמא תלתא ואתא תלתא ופלגא, הרי הוא כיון לברכה, כי דין החולין כדון המעשר לטומאה. אולם לרבנן היין בתוך השמרים הוא עצמו כתולדה כנ"ל, ועל כן רק מוזגה ראשונה דומה לשני בחולין ומעשר. ופירוש זה ניתן לפרש בשיטת התוס'. — 'בדרך טובים'.

'הקדש אהקדש לא קשיא, כאן בקדושת הגוף כאן בקדושת דמים' — כתב הרשב"א ז"ל: כל המפרשים פרשו, בקדושת הגוף, שמקדיש יין לנסכים — לעולם אסור, ובקדושת דמים, שמקדיש לבדק הבית — רביעי מותר. ולולי שראיתי כולם ז"ל מפרשים כן, ולהן שומעין, סבור הייתי לפרש בהפך: בקדושת הגוף, כל שהלך לחלוחית היין שבו — אין כאן הקדש, אבל בקדושת דמים, שנמכר מחמת קיוהא שבו, או מחמת מראהו — דמים לו, ודמי הקדש הן, שהמקדיש הקדישו לדמו. (וע' גם בריטב"א. וב'ברכת אברהם' באר מדוע מאנו שאר המפרשים מלפרש כן).

'לא צריכא, שתמדו במי גשמים' — כתב רשב"ם, ששאר משקין מלבד מים, אינם צריכים לניחוחתא דבעלים כדי שיכשירו לקבל טומאה. והרשב"א בתוס' חלק על כך, שלא מצינו בשום מקום חילוק זה. ומן האחרונים יש שתמהו על הרשב"ם מכמה מקומות — ע' רש"ש כאן; שו"ת אבני מילואים כ; דברי שאול — עדות ביהוסף ח"ב דף כד — הביאם בספר 'מגדים חדשים' שבת יז. ושם כתב שכל דברי הרשב"ם רק לענין ניחוחתא בנתינת המים על הפרי, אבל לענין הרצון שבתחילת יצירתם וכדו' — המחל עליהם שם 'משקין' — בזה אין חילוק, וכולם צריכים רצון. וע' מש"כ בחזון איש — חו"מ לקוטים כא. והגרד"ר בענגיס (ח"ב כא,ב) תרץ שאלת ה'אבני מילואים', שכשמגלה דעתו בפירוש שאינו מרוצה — אף בשאר משקין אינו מכשיר. לא דיבר הרשב"ם אלא בסתמא.

'וכיון דקא נגיד קמא קמא אחשבינהו?' — ואין לומר שעכשיו, בפעם השלישית, אינו מושך את התמד ואין עתה גילוי דעת — שכיון שגילה דעתו בהמשכתו בפעמים הראשונות, די בזה להוכיח על גילוי דעתו שהפך במי הגשמים, ואפילו עתה אינו נמצא במקום זה ואינו יודע כלל על ביאת המים, נחשב כנותן מדעת. וכן יש ללמוד על כל כיוצא בזה. (עפ"י ראשונים כאן; אגרות משה יו"ד ח"ג ג. ודייק כן גם מלשון הרשב"ם).

(ע"ב) 'דאמר רבא: סוחט אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום' — בא להשמיענו שאפילו נוצר זה עתה ולא התיישן אפילו מעט. ועוד משמיענו, שיכול לקדש עוד מבעוד יום, מפלג המנחה ולמעלה. (ע' משנ"ב ושער הציון ערב, ב. וכוה פרש הריטב"א. עוד על שיעורי 'יין מגיתו' לשאר הלכות שבתורה — ע' מנחת חינוך — רמח"י. ועל דרך הרמז, 'סוחט אשכול...') — ע' ב'שם משמואל' סוף תולדות).

'למעוטי יין כושי, בורק... חמר חווריין מהו? אמר ליה: אל תרא יין כי יתאדם' — מכתוב זה הוכיחו שסתם יין הוא אדום, שכך מתפרש הכתוב: אל תרא — אל תאהב, תבחר (כמו 'רואה אני את דברי אדמון') יין, מפני שהוא אדום. ואולם אין הכרע גמור אם גם לענין דיעבד פסלוהו. ונחלקו הראשונים בדבר, כדלהלן. וכמו כן נחלקו אם הספק ששאלו נאמר על נסכים או על קידוש. (עפ"י 'חדושים ובאורים' יד, ז).

ובאופן אחר: לשיטת רשב"ם ה'חזוריין' הוא ה'בוהק' שהכשירה הברייתא בדיעבד גם לניסוך, ולא שמיעא ליה הברייתא, לכך שאל מהו לניסוך, והשיב לו 'אל תרא יין' וגו', והוא מתפרש באופן שלא יסתור הברייתא, כך: אל תרא יין – כלל ועיקר – כי – לפעמים – יתאדם וישכר אותך לגמרי. ושמענו תרתי: חדא שגם הלבן יין הוא, ואידך, שהאדום משכר יותר וקודם לנסכים, (דכתיב בהם 'שכר'), ונמצא דין חזוריין כיון מגיתו. (וכמו שכתב רשב"ם לעיל).

ולשיטת התוס', חזוריין לבן יותר מדאי וגרוע מבוהק ופסול אף בדיעבד. ולפי"ז התשובה: 'אל תרא יין' – באשר כך טבעו ש- יתאדם. (ורומו בזה על ענינו, שהוא מלהיב ומחמם ומגביר רוחו של אדם שלא יירא משום דבר, עד כי לא ידע להזהר כלל, (גם מדברים של איסור, וכסיוס הכתוב 'כי יתן בכוס עינו – יתהלך למשרים', שכל עריות דומות עליו כמיסור, כמשא"ל. וכן אמרו (סנהדרין ע.) על פסוק זה: 'אל תרא יין – שסופו דם. וזו סכנתו, וכידוע בכלל שצבע אדום רומז על סכנה ומלחמה, גם בדר"ל כמו בימינו). ולדבריהם מסתבר שהבעיא היא גם לענין קידוש, וכן מפורש בדברי כמה ראשונים. ופשט לו לאיסור. (ולפי זה דברי רב מתאמים גם על חזוריין. וקצת קשה שלא סדר כן בש"ס 'אבע"א למעוטי חזוריין, כדבעא מיניה...! (בדרך טובים).

ליקוטים מפוסקים ראשונים ואחרונים

'אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לניסוך...' (וכל הסוגיא) – שיטת הרמב"ם, שהוא הדין לענין תערובת דבש או שאר תבלינים, כיון שפסול לניסוך – אין מקדשין עליו. וזו לשונו (שבת כט, יד): 'אין מקדשין אלא על היין הראוי לניסוך על גבי המזבח. לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור, אפילו כטיפת החרדל בתבית גדולה – אין מקדשין עליו. כך אנו מורין בכל המערב. ויש מי שמתיר לקדש עליו ואומר: לא נאמר היין הראוי לניסוך ע"ג המזבח אלא להוציא יין שריחו רע או מגולה או מבושל, שאין מקדשין על אחד מהן'. והראב"ד השיגו. וכן דעת עוד פוסקים. וע"ע: שו"ת הרשב"א ח"ו תקסט; תשב"ץ ח"א פה; שו"ת הריב"ש י; שו"ת הרדב"ז ח"א שלה.

'יין מגיתו... אפילו לכתחלה נמי' – הגם שכשר לכתחילה לקידוש, אין זה מצוה מן המובחר. (פוסקים – או"ח ערב, ב).

(ע"ב) 'למעוטי יין כושי, בורק... חמר חזוריין מהו? אמר ליה: 'אל תרא יין כי יתאדם' – שיטת הרמב"ן (ומובא בטשו"ע או"ח רעב, ד), שיין לבן פסול לקידוש אף בדיעבד, שפרש את הספק שבגמרא לענין קידוש ולא לענין נסכים, והרי לענין קידוש לא מצאנו חילוק בין לכתחילה ודיעבד. ובברייתא גרס 'בודק' – (יין חזק, הבודק את כל הגוף), ולא 'בורק'. (גם לשיטה זו, דוקא לקידוש הלילה אינו ראוי, אבל ביום מותר לקדש על הלבן, כשאר 'חמר מדינה', וכן לענין הבדלה. פוסקים. יש להסתפק לפי דעה זו, אם מערב יין אדום בלבן, שיש לומר שכל שיש בו מראה יין מחמת יין – שפיר דמי. 'חדושים ובאורים').

וכתבו הפוסקים שהמנהג להקל לקדש על יין לבן. אכן אם הוא לבן ביותר, משמע ב'אליה רבה' (מובא במשנ"ב סק"ב) שנכון לחוש שלא לקדש עליו אלא בשעת הדחק כשאין לו יין אדום טוב. וכשאינו לבן ביותר – משמע ב'בית יוסף' (שם, עפ"י הרוקח, רשב"ץ, טור) שאם הוא משובח מן האדום

— הוא קודם. (וכן מפורש בטור בהלכות פסח, תע"ב וברמ"א שם. ושם לא חילקו בין לבן גמור ללבן עם אדמיות). וה'חוריי'ן' שבגמרא — הוא בעצם יין אדום שהתלבן מחמת גריעות, ואין הכוונה ללבן מטבעו. וזה האחרון, כשר לנסכים אף לכתחילה. — כן כתב בתשב"ץ ח"א פה, ע"ש בארוכה ובס' נז ובח"ג קמו. וכן מתבאר מדברי התרגום (שה"ש ה,א): 'חמר סומק וחמר חזיר דנסיכו כהניא על מדבחי' וראה בפוסקים — או"ח קעה, ב — שהיין הלבן בריא יותר מן האדום, ובסתמא, כשאינו ידוע שהוא גרוע מן האדום, נחשב הלבן משובח יותר מהאדום, שלכך אם שתה מן הלבן תחילה ואח"כ הביאו לו אדום — לא יברך ברכת 'הטוב והמטיב' אלא אם ידוע שהאדום משובח יותר — כן הכרעת המשנ"ב שם סק"ג. וע"ע במהרש"א כתובות קיא: (וראה במאמרו המענין של הר"ר מרגליות (ב'המקרא והמסורה' יח), שבו הוא מוכיח לפרש שבמקומות רבים בתנ"ך, המלה 'חלב' משמעותה היין הלבן. כתרגום הפסוק 'שתיתי ייני עם חלבי' הנ"ל. וכן הרחיב הרב דוד מצגר ב'המעין' — ניסן תשל"ח. וכבר ציין שם לרד"ל ולר"מ שטראשון שהקדימו לפרש כן).

'... של צמוקים...' — ודוקא בצימוקים שיש בהם לחלוחית, ולא ביבשים. (פוסקים). אופן עשיית יין זה: כותשין את הצימוקים ונותנים עליהם מים, ותוססים, ושוהים כך שלשה ימים — אז נקרא 'יין'. ולכתחילה יש לחוש לדעת בעל 'משכנות יעקב' שצריך לסחוט את הצימוקים ולא די בשריה לבד. (עפ"י משנ"ב — רב, יא).

ודעת כמה אחרונים, ש'יין של צימוקים' שאמרו, בדורך הצימוקים וסוחטן, כיון ענבים, אבל אם רק שראם במים, דינו כיון המזוג שאמנם כשר לקידוש אך פסול לנסכים. (עוד נפקא מינה: שאם לש עיסה ביין כזה, אין זה נידון כמי פירות שאינם מחמיצים, אלא כיון המזוג במים) — כן כתב בשו"ת חכם צבי (קמ), וכן נקט בחזון איש (או"ח קיז, ב קכא, כ — עפ"י ראשונים). וע' גם בהגהות ר' גדליה לפשיץ שבסוף המסכת. ואולם כמה אחרונים חולקים, שדינו כיון ממש ולא כיון המזוג — ע' במובא בשערי תשובה (תסב סק"י).

כתב בספר 'בכור שור' (ומובא להלכה אצל הפוסקים — ע' או"ח רעב), שלפי מה דקימא לן בתערובת יין ומים, שצריך שיהא חלק היין יותר מששית מהמים, אף כאן, כמות הצימוקים צריכה להיות יותר מששית מכמות המים. אבל בפחות מזה — אי אפשר לקדש עליו ולא לברך 'בורא פרי הגפן'. ואמנם יש פוסקים שחולקים על כך, ולשיטתם די בטעם יין ואין צריך ששית דוקא, (ויש סוברים שאפילו אם ננקוט בתערובת מים ויין שצריך ששית, השפעת הצימוקים במים חזקה יותר, ודי בפחות מששית), מכל מקום 'כל ירא שמים יזהר בזה'. (ונחלקו אחרונים אם משערים הצימוקים כפי שעת נתינתם במים, או לאחר שנישרו והתנפחו. ויש מי שהחמיר ביותר, להצריך בצימוקים שיעור שיש בלחלוחית היוצאת מהם (ולא בהם עצמם), לפחות רבע מכמות המים. אך להלכה אנו נוקטים כמו שהעתיקו כמה גדולים את דברי ה'בכור שור' — לשער פחות מששית בצימוקים).

'הנה דרשתי את עושי היין, ולפי מה שהציעו לפני אופן עשייתן, יש בסתם יין שיעור הזה ויותר, אף לפי מה שכתב בעל 'דרך החיים' דמשערינן את הצימוקים כפי שעת נתינתן במים ולא אחר שנתנפחו'. (עפ"י משנה ברורה ובאה"ל ושעה"צ — רעב, ו).

ומנהג העולם לברך 'בורא פרי הגפן' בצימוקים שבשלם והפריד מהם את המים, אך באופן שיש בצימוקים יותר מששית מכמות המים, כה'בכור שור'. (עפ"י פוסקים רב, יא וע"ש במשנ"ב; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א רח. וע"ע ב'מנחת שלמה' ד).